

Sota meissä

Sota meissä

Sodan kokemushistoriaa Lapissa

Toimittaneet

OUTI AUTTI, HANNA-LEENA MÄÄTTÄ, PÄIVI MAGGA,
SAARA INTONEN JA ILMARI LEPPIHALME

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA • 2026
PL 259, 00171 HELSINKI • TIEDEKIRJAT@FINLIT.FI

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TOIMITUKSIA 1510

© 2026 Outi Autti, Hanna-Leena Määttä, Päivi Magga, Saara Intonen, Ilmari Leppihalme ja SKS

Kansi: Eija Hukka | Sarja-asu: Emmi Kyytsönen
Taitto: Maija Räisänen | Sarja-asu: Timo Numminen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-952-427-009-0 (nid.)
ISBN 978-952-427-010-6 (EPUB)
ISBN 978-952-427-011-3 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)
ISSN 2670-2401 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/skst.1510>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
<https://doi.org/10.21435/skst.1510>
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

PunaMusta Oy, Turenki 2026

Sisällys

MUISTIN MARGINAALEISTA

Polkuja sodan kokemushistoriaan Lapissa 11

Hanna-Leena Määttä, Outi Autti ja Päivi Magga

OSA 1: Kun sota jäi meihin

MUISTOT LAPIN SODAN AIKAISISTA EVAKKOKOKEMUKSISTA POHJANMAALLA 47

Saara Intonen

”KYLLÄ RUOTTISSA OLI HYÄ.”

Tornionlaaksolaisten evakuointi Lapin sodasta syksyllä 1944

ja evakkokokemukset Ruotsissa 74

Matti Enbuske

Katsaus: Lapinlehmä. Pohjoisen sitkeä selviytyjä 103

Päivi Soppela, Outi Autti, Nuccio Mazzullo ja Ilmari Leppihalme

KERROTTUNA PERITTY SOTA

Sota-aika Vuotson seudun porosaamelaisten muisteluksissa 113

Päivi Magga

Katsaus: Kesken jäänyt suru. Saamelaisten kadonneet hautapaikat
evakkopaikkakunnilla 143

Erva Niittyvuopio

LÄHTÖ OLIKIN LOPULLINEN

Sallalaissuvun evakkokokemukset 150

Tuija Hautala-Hirvioja

KOTI KÄMMENELLÄ

Kodin rakentuminen elämän mittaisen evakon aikana 173

Outi Autti ja Valma Ahola

SODALLA ON NAISEN KEHO

Ylisukupolvinen kipu ja tunnelma Johanna Laitilan Lilium regalessa 200

Jasmin Flinkman

”KU VAIN PÄÄSI SUOHJAAN, SE OLI SE AJATUS.”

Lapin sota ja evakko osana lappilaista kulttuuriperintöä 226

Helena Ruotsala

Katsaus: ”Lapin tyttäriltä riisuttiin kainous”

Muistin hauraus ja vaietut kokemukset evakkokertomuksissa 250

Outi Autti ja Saara Intonen

OSA 2: Ylirajainen sota

”SAKSALAISAJAN” LOPPUNÄYTÖS SAAMENMAALLA

Saamelaisten evakointi syksyllä 1944 Suomessa ja Norjassa 261

Veli-Pekka Lehtola

Katsaus: Neuvostopartisaanien tuhotöiden synkkä historia 290

Kirsi Laurén

SOTAVUOSIEN RUOKAHISTORIAA SUOMEN POHJOISIMMALLA

RAJASEUDULLA 298

Ritva Kylli

TÄSTÄ OLI KERROTTAVA

Kveenikirjailija Alf Nilsen-Børsskog aikaistodistajana 323

Anitta Viinikka-Kallinen

SODAN JÄLJET POHJOISEN RAJASEUDUN LAPISSA

Mirjam Kälkäjän ja Kirsti Palton romaanit kulttuurisena muistina 352

Hanna-Leena Määttä

LAPIN EVAKOT RUOTSALAISTEN MUISTOISSA 376

Seija Jalagin

VASTARINTAA JA YLIRAJAISTA RAKKAUTTA

Saksalaiset ja nuoret suomalaiset sodanjälkeisissä Lapin sotaa kuvaavissa

nuorisoromaaneissa 399

Raita Merivirta

OSA 3: Kulttuurien muutos ja muistin paikat

VIIDEN VUODEN TYÖVOIMAPULA

Lapin metsätyöt ja työvoima toisen maailmansodan aikana 425

Niko Hänninen

Muisteluteksti: Härmän isännät savotassa Kivalossa 1943–1944 452

Veikko Kerätär

Muisteluteksti: Sotavangit metsätöissä jatkosodan aikana 454

Veikko Kerätär

Katsaus: Sotavangit Pohjois-Suomen maataloilla ja metsätöissä 456

Outi Autti

PALUU MENETETTYYN

Paikkasuhteen jälleenrakennusta Lapin sodan jälkeen 463

Outi Autti

Katsaus: Lapin sota – kolttasaamelaisten viimeinen evakko ja uudelleenasettaminen 488

Sonja Tanhua

Katsaus: Äitiys- ja lastenneuvolatoiminnan rakentaminen sodasta toipuvassa Lapissa 498

Jenni Räikkönen

TEUVO TUOMIVAARAN MONET EVAKOT

Taiteilijaksi sodanjälkeisessä Lapissa 513

Anniina Koivurova

OPERAATIO OIKEUSMINISTERIÖ, ELI KUINKA SODAN KÄYNEISTÄ MIEHISTÄ TULI KANSALAISTOTTELEMATTOMIA 534

Tapio Nykänen

LAPIN SODAN ARKISTOLÄHTEISTÄ KANSALLISARKISTON KOKOELMISSA 557

Raija Ylönen-Peltonen

Kiitokset 580

Kirjoittajat 581

Abstraktit 587

Asiahakemisto 589

Henkilö- ja paikannimihakemisto 591

Kuva 1. Palanut puu ja raunioita. Rovaniemi 1944. Kuva: SA-kuva. CC BY 4.0.

Muistin marginaaleista

Polkuja sodan kokemushistoriaan Lapissa

Hanna-Leena Määttä

<https://orcid.org/0000-0003-1457-0277>

Outi Autti

<https://orcid.org/0000-0002-9624-9585>

Päivi Magga

<https://orcid.org/0000-0003-0504-3432>

Helmikuussa 2022 alkanut Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan järkytti ja herätti kollektiivista ahdistusta ympäri maailmaa. Sota aktivoitui paitsi uutisotsikoissa ja kansainvälisessä politiikassa myös ihmisten mielissä, muistoissa ja tunteissa. Se, miten sota vaikuttaa meihin, ei rajoitu pelkästään nykyhetkeen, vaan on sidoksissa sodan pitkään historiaan ja sen jättämiin jälkiin, jotka kantavat yli sukupolvien. Sota koskettaa meitä monin eri tavoin: se on läsnä arkistoissa, muistoissa, maisemissa ja hiljaisissa kokemuksissa, jotka voivat aktivoitua yllättävissäkin tilanteissa.

Se, että toisen maailmansodan vaiheet Suomessa erotellaan talvi-, jatko- ja Lapin sodaksi, voi hämärtää ajanjakson tarkastelua ihmisten kokemusten näkökulmasta. Sota ei ole vain historian tapahtumaketju, joka voidaan sijoittaa aikarajojen sisään, kuten ”Lapin sota (1944–1945)”. Kun arjen keskusteluissa puhutaan Lapin sodasta, viitataan usein alueeseen, ei varsinaiseen ajanjaksoon. Ajallisesti tällöin tarkoitetaan koko sota-aikaa. Lisäksi sodan vaikutukset jatkuvat ihmisten mielissä ja arjessa

paljon pidempään. Lapin sodan kulttuurihistorian asiantuntija Marja Tuominen on muistuttanut, että Lapin sota ei päättynyt aseiden vaikenemiseen – se jäi elämään ihmisten kokemuksiin, puheisiin ja muistoihin.¹ Tämä pitkäkestoisuus tekee sodasta kokemuksen, joka siirtyy ja muovautuu sukupolvesta toiseen.

Monet meistäkin, jotka eivät ole sodan aikana eläneet, tunnistavat sodan vaikutukset itsessään. Saamentutkija Päivi Magga kuvaa tätä ylisukupolvista kokemusta näin: ”Vaikka olen syntynyt paljon sodan jälkeen, lapsuudessani sota oli läsnä, koska siitä puhuttiin niin paljon.” Tämä ajatus kiteyttää sen, kuinka sota on meissä silloinkin, kun se ei ole ollut suoraan osa elämäämme. Ylisukupolviset kokemukset aktivoituvat uudelleen esimerkiksi nykyhetken sotien ja kriisien myötä, ja ne voivat ruumiillistaa pelon, surun tai epävarmuuden, jota ei aina osata yhdistää aiempien sukupolvien kokemusmaailmaan.

Tämä monitieteinen kokoomateos käsittelee Lapin sota-aikaa ja lappilaisten elettyä historiaa laajemmassa kansallisessa, pohjoismaisessa ja eurooppalaisessa viitekehetyksessä. Teos käsittelee sodan henkisiä ja materiaalisia jälkiä Lapissa toisen maailmansodan ja jälleenrakennuksen osalta. Kirjan taustalla on havainto, että Lapin sota-aikaa, evakkokokemuksia ja jälleenrakennusta – johon kietoutuu maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti merkittävää uudelleenrakentamista – on muisteltu paljon paikallisesti, mutta kansakunnan muistissa ne ovat jääneet marginaaliin ja osin käsittelemättä. Kirjan tavoitteena on laajentaa nykyistä kuvaa sota-ajasta ja jälleenrakennuksesta tarkastelemalla aiemmin muistelutyössä ja tutkimuksessa sivuun jääneitä ryhmiä ja kokemuksia.

Toisen maailmansodan muisto Suomessa on muotoutunut sekä valtiollisten kertomusten että yksilöllisten kokemusten kautta, mikä on johtanut monimuotoiseen muistikulttuuriin. Muisti voidaan jakaa yksilön ja yhteisön muistiin. Yksilön muisti koostuu henkilökohtaisista kokemuksista ja tiedoista, jotka tallentuvat mieleen ja muovaavat identiteettiä. Kirjassa tätä muistia tarkastellaan sotaa kokeneiden haastattelu- ja muisteluaineistojen kautta. Kollektiivinen muisti puolestaan viittaa muistamiseen yhteisöllisenä prosessina. Se voi tarkoittaa sosiaalisesti

1 Tuominen 2015a.

jaettua muistia, kuten perheen tai suvun sisällä jaettuina muistoja. Se näkyy myös kansallisissa muistopäivissä, historiankirjoituksessa ja suullisissa perinteissä tai vaikkapa kulttuurisena muistina, joka tallentuu esimerkiksi kirjallisuuteen, arkistoihin ja muistomerkkeihin.² Yksilöllinen ja yhteisöllinen muisti ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään ja ne muovaavat toisiaan jatkuvasti.

Paikallinen muistelutyö on ollut keskeinen osa Lapin sota-ajan ja siihen liittyvän evakko- ja pakolaiskokemuksen käsittelyä. Se on näkynyt esimerkiksi keskusteluina lappilaisissa kahvipöydissä, omakustanteina (muisteluina ja historiaharrastajien julkaisemina kirjoina), evakkoaiheisina kirjoituskilpailuina ja muistelutarinoina, joita on julkaistu kyläyhdistysten ja paikallishistoriaharrastajien nettisivustoilla. Samaan aikaan sodan materiaaliset jäljet ovat pitäneet sota-aikaa paikallisessa muistissa: maastosta on siivottu paljon sotaromua ja vanhoja räjähteitä, mutta silti niitä löytyy edelleen. Muistelutyötä on tehty myös kustantamoiden julkaiseman kirjallisuuden kautta. Sotaa ja evakkokokemuksia lienee varhaisimmin kuvannut Laila Torvinen vuonna 1946 ilmestyneessä teoksessaan *Ruotsin evakko muistelee*. Sittenkin aihepiiriin ovat tarttuneet esimerkiksi saamelaiskirjailijat Kirsti Paltto, Rauna Paadar-Leivo ja Siiri Magga-Miettunen sekä monet lappilaiskirjailijat, kuten Mirjam Kälkjä, Erno Paasilinna, Mauri Paasilinna, Timo K. Mukka, Ritva Kariniemi, Annikki Kariniemi ja Ritva-Kaija Laitinen.³ Teoksissaan he ovat käsitelleet monia sellaisia aiheita, jotka olivat pitkään vaiettuja julkisessa keskustelussa. Vaikka monet näistä varhaisista Lapin sotakokemuksia kuvaavista romaaneista jäivät valtakunnallisesti vähälle huomiolle, ne ovat olleet merkittävä osa pohjoisen paikallista muistikulttuuria ja erityisesti 1980-luvulla aktivoitunutta julkista sodan muistityötä.⁴

Suomessa alkoi 2000-luvulla uuden sotakirjallisuuden aalto, jonka voi nähdä varhemman sotaa käsittelevän kirjallisuuden tradition jatka-

2 Assmann 2008; Halbwachs 1992.

3 Timo K. Mukka (*Laulu Sipirjan lapsista* 1966); Annikki Kariniemi (*Veren kuva* 1971, *Veren ikävä* 1972); Mirjam Kälkjä (mm. *Tulijoki* 1986, *Joen takana Petsamo* 1991); Ritva-Kaija Laitinen (*Pahan morsian* 1986); Ritva Kariniemi (*Katkeraa savua* 1986); Kirsti Paltto (*Vojaa minun poroni* 1986, *Juokse nyt naalin poika* 1993); Rauna Paadar-Leivo (*Vieras talvi* 1997); Siiri Magga-Miettunen (*Siirin kirja* 2002).

4 Sääskilähti 2016.

jana. Esimerkiksi Katja Kettu, Heidi Köngäs, Minna Rytisalo, Rosa Liksom, Johanna Laitila, Petra Rautiainen sekä Tommi Kinnunen puretavat teoksissaan kansallisessa ja julkisessa muistikulttuurissa sivuun jääneisiin tai vaiettuina pidettyihin teemoihin. Näitä teemoja ovat esimerkiksi kokemukset Lapin sodasta, Suomen liittolaisuus natsi-Saksan kanssa, suomalaisten naisten suhteet saksalaisiin sotilaisiin ja SS-upseereihin, saksalaisten vankileirit Lapissa, sotarikokset, etniset vähemmistöt ja sukupuolittunut väkivalta.⁵

Kirjallisuudella on siis ollut keskeinen rooli sotakokemusten käsitteilyssä ja julkisen keskustelun muokkaajana.⁶ Sotakirjallisuutta on pidetty terapian keinona⁷ sekä muistamisen välineenä erityisesti kylmän sodan aikana, jolloin poliittiset jännitteet rajoittivat avointa keskustelua historiasta.⁸ Lisäksi kirjallisuus on tarjonnut tilan menetettyjen alueiden muistamiselle ja se on kyennyt tarttumaan vaikeisiin teemoihin nopeammin kuin akateeminen historiantutkimus. Koska suomalaiset ovat perinteisesti lukeneet enemmän kaunokirjallisuutta kuin tieteellisiä historiateoksia, sodan kirjalliset kuvaukset ovat vaikuttaneet käsityksiin sodasta, joskus riippumatta niiden historiallisesta tarkkuudesta.⁹

Tutkijoita Lapin sotavuodet ja jälleenrakennusaika ovat kiinnostaneet yllättävän vähän, vaikka alueen sota- ja kokemushistoria poikkeaa merkittävästi muusta Suomesta saksalaissotilaiden läsnäolon, sodan pidemmän keston ja Lapin polttamisen vuoksi. Tietokirjailija Sampo Ahto toi jo 1980-luvulla esiin Lapin sodan saaman vähäisen huomion ja pyrki herättämään kiinnostusta lappilaiseen sota-ajan historiaan.¹⁰ Tieteellinen tutkimus on painottunut perinteiseen, kansallisesti suuntautuneeseen sotahistoriaan, jossa aseveljeyden teema on saattanut jäädä vain varovai-

5 Esim. Katja Ketun *Kättilö* (2011), Heidi Köngäksen *Dora, Dora* (2012), Minna Rytisalon *Lempi* (2016), Rosa Liksom *Everstinna* (2017) ja *Väylä* (2021), Johanna Laitilan *Lilium regale* (2019), Petra Rautiaisen *Tuhkaan piirretty maa* (2020) sekä Tommi Kinnusen *Ei kertonut katuvansa* (2020) ja *Kaarna* (2024) purkavat Lapin sodan vaikeita aiheita, mm. Arminen 2018, 2019; Jyttilä 2022; Määttä 2023; Lapin sota on ollut sotaromaanien aiheena myös 2000-luvun mittaan esim. Antti Tuurilla, Kauko Röyhkällä ja Pekka Jaatisella.

6 Mm. Niemi 1980; Kinnunen & Jokisipilä 2012; Martikainen 2013; Sääsikilähti 2014; Kivimäki 2015; Hietasaari 2016; Arminen 2018, 2019; Jyttilä 2015, 2022; Leskelä-Kärki & Melkas 2015; Määttä 2023.

7 Martikainen 2013.

8 Junila 2000; Kinnunen & Jokisipilä 2012, Fingerroos 2012.

9 Martikainen 2013, 37.

10 Ahto 1980; 1985.

sen käsittelyn varaan. Sodan tieteellinen kuvaus on pitkään keskittynyt poliittisiin ja sotilaallisiin tapahtumiin, kuten strategioihin, taisteluihin ja sotataitoon, ja vielä nykyäänkin sotaa Suomessa käsittelevissä media-teksteissä numeerinen faktatieto ja tiedot taistelujen etenemisestä ovat usein keskeisintä tietoa.¹¹

Viime vuosikymmeninä, 1990-luvulta lähtien, sotaa on alettu tarkastella sosiaali- ja kulttuurihistorian keinoin. Tutkimus on laajentunut käsittelemään myös siviilien sota-ajan arkea ja heidän kokemuksiaan. Perinteisen sotilaallisen ja mieskeskeisen sotahistorian sijaan on kiinnostuttu yksilöiden ja yhteisöjen näkökulmista. Saamentutkija Veli-Pekka Lehtola tutki 1990-luvulla saamelaisten evakkoa, ja historioitsijat Marianne Junila ja Maria Lähteenmäki sekä yhteiskuntatieteilijä Kari Virolainen lappilaisten sotakokemuksia ja suomalaisten siviilien suhteita saksalaisiin sotilaisiin ja neuvostosotavankeihin.¹²

Laajemmin toista maailmansotaa Lapissa käsittelevä tutkimus on vinnut vasta 2000-luvun toisen vuosikymmenen mitta. Marja Tuominen on tutkinut Lapin sodan kulttuurihistoriaa, sosiologit Outi Autti ja Marjo Laitala venäläisten sotavankien ja suomalaisten siviilien kohtauksia, kulttuurihistorioitsija Tiina Harjumaa menetettyä Petsamo ja sen muistiyhteisöä, ja kirjallisuudentutkijat Elina Arminen ja Hanna-Leena Määttä sekä kulttuurintutkija Nina Sääskilahti Lapin sodan kulttuurista muistia.¹³ Tuomisen Feeniks-hankkeessa tarkasteltiin taidetta ja kulttuuria osana Lapin materiaalista ja henkistä jälleenrakennusta.¹⁴ Arkeologi Vesa-Pekka Hervan johtamassa Lapin synkkä kulttuuriperintö-hankkeessa perehdyttiin Lapissa toisen maailmansodan aikana toimineiden saksalaisjoukkojen aineellisen kulttuuriperinnön arvoon ja mer-

11 Kinnunen & Kivimäki toim. 2006. Esimerkkejä näistä teoksista Wolf H. Halst (1972) *Lapin sodassa. JR 11:n mukana Oulusta Kaaresuvantoon*; Sampo Ahto (1980) *Aseveljet vastakkain – Lapin sota 1944–1945*; Jouni Kallioniemi (1989) *Lapin sota 1944–1945: Suursodan loppunäytös pohjoisessa*; Mika Kulju (2021) *Lapin sota 1944–1945*.

12 Junila 2000; Lehtola 1994; Lähteenmäki 1999; Virolainen 1999, ks. myös Aikio 2000.

13 Arminen 2015; 2018; 2019; Autti & Intonen 2022; Autti & Laitala 2019; Harjumaa 2021; Hiltunen & Sääskilahti 2017; Määttä 2023; Sääskilahti 2013; 2015; 2016; 2018; Tuominen 2003; 2015a; Tuominen, Ashplant & Harjumaa 2021.

14 <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Feeniks---Taide-ja-kulttuuri-Lapin-jalleenrakennuksessa>; Tuominen & Löfgren (toim.) 2018.

kityksiin.¹⁵ Edelleen on olemassa monia aiheita ja monia ryhmiä, joiden kokemuksia sodasta ei ole tutkittu. Esimerkiksi lasten sotakokemusten, sodan aiheuttamien traumojen ja muistin ylisukupolvisuuden ja kerrostuneisuuden tutkimus on noussut esiin vasta viime vuosina.¹⁶

Historian yleisesityksissä ja keskustelussa ei edelleenkään aina huomioida Lapin sotaa eikä sitä seurannutta aikaa. Tätä aukkoa kuvastaa myös toiseen maailmansotaan Suomessa viittaava käsittepari *talvi- ja jatkosota*, josta Lapin sota jää ulkopuolelle, sekä se, miten sanaa *evakko* on viime vuosiin saakka käytetty miltei yksinomaan synonyyminä Karjalan evakoille.¹⁷ Lahdessa paljastettiin vuonna 2021 muistomerkki ”Suomen evakot 1939–1944”, vaikka Lapin sodan evakko päättyi vasta vuonna 1945. Tutkimushaastatteluissa on tullut esille, että Lapin sodan ulossulkeminen kansallisesta historiasta ja muistista on tuntunut sodan kokeista lappilaisista systemaattiselta ohittamiselta. Tämä on heikentänyt heidän omanarvontuntoaan ja herättänyt kysymyksen siitä, nähdäänkö heidät uhrauksistaan huolimatta osana suomalaista yhteiskuntaa.¹⁸

Unohdettuja ja vaikeita aiheita

Lapin sota- ja evakkokokemuksissa on useita erityispiirteitä muuhun Suomeen verrattuna. Muusta maasta poiketen koko Lappi oli sotatoimi- aluetta, ja siviiliväestö joutui keskelle taistelujen seurauksia. Siviilikuolleisuus oli suhteessa väestöön selvästi korkeampi kuin muualla maassa. Siihen vaikuttivat miinaräjähdyksen ja lentopommitusten lisäksi neuvostopartisaanien hyökkäykset siviilejä vastaan.¹⁹ Partisaani-iskuissa kuoli Suomen itärajalla Petsamosta Ilomantsiin ulottuvalla alueella 181 siviiliä,

15 <https://blogs.helsinki.fi/lapland-dark-heritage/projektista-about-the-project/>; ks. esim. Seitsonen & Moshenska 2020; Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019.

16 Kinnunen & Kivimäki 2018.

17 Tuominen 2015b, 2. Itärajan lappilaisia evakuoitiin jo talvisodassa. Lapin sodasta evakuoitiin noin 47 000 henkilöä Pohjanmaalle ja 56 000 Ruotsiin, jossa evakot sijoitettiin 95 kuntaan Norrbottenin, Västerbottenin, Västernorrlandin ja Gävleborgin lääneihin.

18 <https://yle.fi/a/3-12057868>; Auttin Lapin evakko -haastattelut.

19 Virkkunen 2013, 178. Lisäksi evakkotalvena 1944–1945 väestön kuolleisuus kasvoi ja monissa Lapin kunnissa evakoissa olleiden kuolleisuus oli yli kaksinkertainen muihin vuosiin verrattuna (mt.).

Kuva 2. Kaksi nuorta miinanraivaajaa työssään Sodankylässä 1946. Kuva: Uuno Peltoniemi. Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma. CC BY 4.0.

joista puolet menehtyi Lapin ja Kuusamon alueen iskuissa.²⁰ Partisaani-iskut ovat olleet vuosikymmenten ajan arka ja vaiettu aihe. Uhrien ja omaisten katkeruutta on lisännyt kokemus siitä, ettei tapahtumia tunnustettu virallisesti – esimerkiksi korvausten hakeminen mahdollistui vasta vuonna 2003.²¹

Sota-ajan Lapin merkittävä erityispiirre oli se, että jatkosodan aikana Pohjois-Suomessa oli yli 200 000 saksalaissotilasta – enemmän kuin

20 Tietokanta, Arkistojen portti: Partisaanien siviiliuhrit 1941–1944; Pulkkinen 2021; Neitola 2024.

21 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi valtion korvauksesta eräille Neuvostoliiton partisaani-iskujen kohteeksi joutuneille henkilöille HE 16/2003.

paikallisia asukkaita. Siksi monilla aikalaisilla on muistoja kohtaamisista heidän kanssaan. Vaikka yleisesti puhutaan ”saksalaisistolaista”, Lapissa olleet sotilaat tulivat silloisen Suur-Saksan valtakunnan alueelta, ja Saksan 20. vuoristoarmeijan sotilaista suuri osa oli itävaltalaisia. Heidän lisäksi alueella oli sotilaita, sotavankeja ja saksalaisilla pakko- tai palkkatyössä olleita miehiä ja naisia useista eri kansallisuuksista, kuten nykyisiltä Puolan, Ranskan ja Ukrainan alueilta. Kuitenkin historiallisessa muistissa nämä ryhmät ovat usein yksinkertaistettu yhdeksi kokonaisuudeksi – ”saksalaisiksi sotilaisiksi”.

Vähälle huomiolle ovat myös jääneet jo talvisodan aikaiset väestön evakuoinnit Petsamosta, Sallasta ja muualta Itä-Lapista kohti länttä; myös Norjaan siirtyi evakkoja pohjoisesta Lapista, ainakin Petsamon alueelta.²² Uutta tietoa vielä viime vuosinakin monelle on ollut myös se, että Lapin sodan alta koko Pohjois-Suomen väestö evakuoitiin joko Ruotsiin tai Pohjanmaalle. Vähän tunnettua on lisäksi se, miten evakko aika vaihteli lähtöalueen mukaan parista viikosta 14 vuoteen – menetetyiltä alueilta lähteneet puhuvat jopa elämän mittaisesta evakosta. Harvoin muistetaan sitäkään, miten saksalaiset jatkosodan aikana rakensivat Lappiin esimerkiksi lentokenttäverkostoa ja pohjoisimman Lapin tietöä. Ne ovat edelleenkin Lapin liikenneinfrastruktuurin pohjana.

Kun mietimme syitä lappilaisten kokemusten suppealle tuntemukselle, yksi luonnollinen tekijä on muistojen hämärtyminen ajallisen etäisyyden kasvaessa. Merkittävänkkin tapahtuman muistaminen alkaa ajan kuluessa kapeutua tiettyyn malliin, jota sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt muovaavat voimakkaasti. Yhteisessä muistelussa ja asian julkisessa käsittelyssä alkavat toistua tietyt avaintapahtumat ja -kokemukset, joihin osalliset voivat liittää oman tarinansa. Näistä aineksista muodostuu mallikertomus, jota toistetaan ja joka vakiintuu. Hankalat ja kipeät muistot jäävät herkästi mallitarinoiden ulkopuolelle.²³ Marja Tuominen on tunnistanut Lapin jälleenrakennuksen kansalliseksi mallikertomukseksi, joka jättää piiloon vaiettuja asioita.²⁴ Jälleenrakennuksen

22 Nyysönen 1999; lisäksi on erilaisia kokemuksia: esimerkiksi tornionjokivartisten kokemukset poikkesivat muista lappilaisista siksi, että rajaseudulla oli jo ennestään tiiviit kielelliset, sukulaisuuteen ja kaupankäyntiin perustuvat yhteydet Ruotsiin. Tämä helpotti sopeutumista evakkoajana.

23 Ks. Auttin ja Intosen katsaus tässä teoksessa.

24 Tuominen 2015a.